

تحدید زمان و قلمرو شمول: گامی به سوی انسانی کردن تحریم‌ها

منصور فرخی *

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۸/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۹/۱۵

چکیده

از آنجاکه اعمال تحریم‌های گسترده، کل جمعیت کشور مورد تحریم را هدف قرار می‌دهد، برای مردم، به‌ویژه اقشار ضعیف جامعه، مشکلات فراوانی ایجاد می‌کند. یکی از راهکارهای کاهش اثرات منفی تحریم‌ها به‌ویژه تحریم‌های گسترده، تحدید زمان و قلمرو شمول تحریم است. به بیان دیگر، ایجاد محدودیت زمانی و نیز محدودیت در گستره تحریم از جنبه‌های عینی و شخصی، راه را به سوی انسانی کردن تحریم‌ها هموار خواهد کرد. دلیل گنجاندن چنین محدودیت‌هایی در تحریم، آن است که اثرات منفی آن نباید گریبان‌گیر کسانی شود که در رفتار یا سیاستی که علت وضع تحریم بوده است، هیچ‌گونه نقشی نداشته‌اند. این قاعده از اصل تفکیک (تمایز) در حقوق بین‌الملل بشردوستانه نشأت گرفته است و بر اساس آن، تحریم باید در حد متعارف، متضمن حداکثر تفکیک میان افراد مسئول و مردم عادی باشد. بدیهی است رعایت این اصل در زمینه تحریم، در صورتی موفقیت‌آمیز خواهد بود که کارآمدی تحریم بر مبنای مشروعیت بین‌المللی آن و با اتکا به همکاری وسیع کشورها و سازمان‌های بین‌المللی در اجرای تحریم به همراه ارزیابی مستمر آثار آن بر مردم کشور هدف (مورد تحریم)، تضمین شود. در مقاله حاضر، مفهوم، طبقه‌بندی و چگونگی گنجاندن قیدهای محدودکننده و تأثیر این سازوکارها بر تقویت ابعاد انسانی تحریم‌ها و مصون‌نگاهداشتن مردم عادی از اثرات منفی آن‌ها، بررسی می‌شود.

واژگان کلیدی

تحریم، تعلیق تحریم، تحریم موقت، تحریم هدفمند، تحریم هوشمند، معافیت‌های انسان‌دوستانه

مقدمه

پیامدهای منفی و تأثیرات مخرب تحریم‌های گسترده بر اوضاع انسانی در برخی از کشورها به‌ویژه عراق، سازمان ملل متحد و کشورهایی را که در صف تحریم‌کنندگان قرار داشتند بر آن داشت تا به یافتن سازوکارهای جایگزینی روی آورند که مانع از تشدید مشکلات مردم عادی در جریان تحریم‌ها شود.^۱ مسلّم است که تحریم گسترده به‌گونه‌ای نابرابر، جمعیت کشور تحریم‌شده را هدف قرار می‌دهد؛ به این معنا که به گروه‌های ضعیف‌تر جامعه و مخالفان نظام سیاسی، زیان وارد می‌کند و درمقابل، منافعی برای حامیان حکومت دارد.^۲

اغلب تحریم‌ها در وضعیت‌های بحرانی اجرا می‌شود و به دلیل فوریت اعمال تحریم در این‌گونه موارد، کمتر به تأثیرات احتمالی نامطلوب آن بر اوضاع انسانی توجه می‌شود. درعین‌حال، برای ارزیابی اثرات منفی تحریم در جریان اجرای آن، لازم است مشکلات ناشی از تحریم، از آن طیف مشکلاتی که از سایر عوامل نظیر آشوب‌های اجتماعی، مهاجرت دسته‌جمعی و فقر عمومی نشأت می‌گیرد، تفکیک شود.^۳ باوجود این، نمی‌توان منکر این واقعیت شد که تحریم، حتی در مواردی که علت مستقیم بحران‌ها و نابسامانی‌های اجتماعی، بهداشتی و اقتصادی نیست، عامل مؤثری در تداوم و وخیم‌ترشدن اوضاع انسانی است.

از آنجایی که در دهه‌های اخیر، ایران نیز به دلایل مختلف، تحریم شده است و همواره دولت ایران و برخی فعالان حقوق بشر، به‌منظور نامشروع‌قلمدادکردن تحریم‌ها، آن را غیرانسانی دانسته‌اند، بررسی تحریم‌ها علیه ایران از این منظر نیز حائز اهمیت است.

در سال‌های اخیر، به‌منظور کاستن از اثرات منفی تحریم‌ها، موضوع ایجاد محدودیت‌های زمانی در برنامه‌های تحریم، مورد توجه قرار گرفته است. شیوه‌های قابل استفاده در این زمینه، تعلیق تحریم^۴ و اعمال تحریم‌های موقت^۵ است.

یکی دیگر از سازوکارهای متداول به‌منظور کاهش اثرات منفی تحریم‌ها، گنجاندن قیدی موسوم به قید معافیت انسان‌دوستانه^۶ است که بر اساس آن، کالاها و خدمات یا نهادهای معینی به‌منظور حفاظت از مردم عادی یا سازمان‌های بشردوستانه در برابر اثرات نامطلوب تحریم، از شمول تحریم، معاف و مستثنا می‌شوند. اگرچه قید معافیت انسان‌دوستانه، اغلب در تحریم‌های

1. Arne Tostensen & Beate Bull, "Are Smart Sanctions Feasible?", *World Politics* 54 (April 2002), p. 380.

2. Drezner, Daniel W., "Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice", *International Studies Review* 13, (2011), p. 99.

3. Arne Tostensen & Beate Bull, *op. cit.*, p. 380.

4. Suspension of Sanction

5. Temporary (Time-limited) Sanctions

6. Humanitarian Exemption Clause

گسترده وضع^۷ می‌شود و هدف از آن، جلوگیری از تأثیرات منفی این قبیل تحریم‌ها بر مردم عادی است، لکن منحصر به این‌گونه تحریم‌ها نیست و گاه در تحریم‌های هوشمند نیز پیش‌بینی می‌شود.^۸ اعمال تحریم‌های هوشمند^۹ که گاه از آن به‌عنوان تحریم‌های هدفمند^{۱۰} یاد می‌شود،^{۱۱} با هدف قراردادن افراد و گروه‌های مسئول نقض قاعده بین‌المللی، از یک‌سو کارآمدی تحریم را افزایش می‌دهد و از سوی دیگر از تأثیرات نامطلوب تحریم بر مردم عادی جلوگیری می‌کند. یقیناً دولت‌ها ملزم‌اند از اتباع خود در برابر اعمال ناقض حقوق بین‌الملل، خصوصاً اقدامات تروریستی محافظت کنند و تردیدی وجود ندارد که توقیف دارایی‌ها و تحریم مسافرتی افراد مظنون به عملیات تروریستی و وابستگان آن‌ها می‌تواند در پیشگیری از اقدامات تروریستی مؤثر باشد و به‌عنوان ابزار مهم مقابله با تروریسم و جلوگیری از تأمین مالی آن به کار رود. باوجود این، در مواردی به‌شدت از نحوه اجرای تحریم‌های هوشمند، انتقاد شده است. اساس این انتقادات، ناشی از عدم شفافیت و فقدان ضمانت اجرای مناسب در زمینه «شیوه افزودن و حذف»^{۱۲} اسامی

۷. نخستین نمونه معافیت‌های انسان‌دوستانه در تحریم‌های گسترده، تحریم‌های شورای امنیت علیه عراق است که در قالب برنامه نفت در برابر غذا به اجرا درآمد.

8. Magnusson, Finnur, "Targeted Sanctions and Accountability of the United Nations Security Council", University of Vienna, Faculty of Law, June 2008, at: http://www.ils.univie.ac.at/. . . /user. . . /SC_Terrorist_List_Finnur_Magnusson. pdf. p. 15.

9. Smart Sanctions

10. Targeted Sanctions

۱۱. هرچند این دو اصطلاح، معمولاً به‌صورت مترادف به کار می‌روند و از لحاظ موضوعی (کالاها و خدمات مشمول تحریم) تا حدود زیادی با یکدیگر شباهت و در مواردی هم‌پوشانی دارند، از نظر مفهومی متفاوت‌اند. تحریم‌های هدفمند، بخش خاصی از اقتصاد یا فعالیت‌های یک کشور را هدف قرار می‌دهد و متضمن قطع کلیه روابط تجاری نیست و از این حیث، نقطه مقابل تحریم‌های گسترده (Comprehensive Sanctions) است. به‌عنوان مثال، می‌توان به تحریم‌های تسلیحاتی و بانکی اشاره کرد. مقصود از این نوع تحریم، هدف‌قراردادن آن بخش از فعالیت‌هایی است که با سیاست، رویه یا اقدامی در ارتباط است که تحریم‌کنندگان، قصد متوقف‌کردن آن را دارند؛ چنان‌که ممکن است هدف از برقراری تحریم تسلیحاتی، بازداشتن کشور متجاوز از ادامه تجاوز، یا منظور از تحریم بانکی، جلوگیری از پول‌شویی یا تأمین مالی گروه‌های تروریستی باشد. اگرچه در این نوع تحریم تلاش می‌شود مردم عادی از اثرات آن مصون بمانند، اجرای آن در بسیاری از موارد، مشکلات اقتصادی و اجتماعی ایجاد می‌کند. به‌عنوان مثال، تحریم بانکی بر روابط تجاری بخش خصوصی کشور مورد تحریم و ارتباطات مالی آن با خارج، تأثیر منفی دارد و نتیجتاً بر صادرات و واردات و نرخ ارز تأثیر می‌گذارد و از این طریق، زندگی مردم عادی را با مشکلاتی مواجه می‌سازد. درمقابل، تحریم هوشمند به تحریمی اطلاق می‌شود که شیوه طراحی و اجرای آن به نحوی است که نه‌تنها مستقیماً مردم عادی را هدف قرار نمی‌دهد، بلکه هیچ‌گونه تأثیر جانبی نیز بر زندگی آن‌ها ندارد. بنابراین هر تحریم هدفمندی، لزوماً هوشمند نیست. تحریم‌های مسافرتی و توقیف دارایی‌های اشخاص (اعم از مقامات دولتی یا اعضای گروه‌های تروریستی و شبکه‌های قاچاق و نظایر آن) در زمره تحریم‌های هوشمند قرار می‌گیرند. همچنین آن دسته از تحریم‌های بانکی و مالی را که مردم عادی - با قید معافیت انسان‌دوستانه - از شمول آن مستثنا می‌شوند می‌توان تحریم هوشمند به شمار آورد. تحریم‌های هوشمند با استفاده از روش «تنظیم فهرست»، نخستین بار به‌موجب قطعنامه شماره ۱۲۶۷ شورای امنیت در سال ۱۹۹۹ و به دنبال وقوع حملات مرگ‌بار به سفارتخانه‌های ایالات متحده در کنیا و تانزانیا اعمال شد.

12. Listing & Delisting Procedure

مظنونین به عملیات تروریستی از فهرست‌های تحریم است.^{۱۳}

۱. مبانی انسانی کردن تحریم‌ها

۱-۱. رعایت حقوق فردی

اساساً انسانی کردن تحریم‌ها از طریق مستثنانمودن برخی کالاها و خدمات از شمول تحریم، مبتنی بر رعایت حقوق بشر نسبت به اشخاص عادی در کشور تحریم‌شده است. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل متحد در تفسیر عمومی شماره ۸ خود تصریح می‌کند: «در بررسی تحریم‌ها، تمایز میان هدف اصلی که همان اعمال فشار سیاسی و اقتصادی بر هیئت حاکمه یک کشور برای ترغیب آنان به پیروی از حقوق بین‌الملل است و ورود صدمات جنبی به آسیب‌پذیرترین گروه‌های درون کشور تحریم‌شده، ضروری است. به همین دلیل، در حال حاضر، آن دسته از برنامه‌های تحریمی که شورای امنیت برقرار می‌کند، حاوی معافیت‌های انسان‌دوستانه است که هدف از گنجاندن آن، تجویز ورود کالاها و خدمات ضروری برای مقاصد انسان‌دوستانه است. عموماً پذیرفته شده است که این‌گونه معافیت‌ها، رعایت حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کشور تحریم‌شده را تضمین می‌کند».^{۱۴} همچنین کمیته مزبور با یادآوری تفسیر عمومی شماره ۸، در تفسیر شماره ۱۲ خود بر لزوم مستثنانکردن مواد غذایی از شمول تحریم‌های اقتصادی تأکید کرده است. کمیته خاطرنشان کرد: «کشورهای عضو باید همواره از اعمال تحریم‌های غذایی یا اقدامات مشابهی که شرایط تولید مواد غذایی و دسترسی به آن را در سایر کشورها به مخاطره می‌اندازد، خودداری کنند. غذا هرگز نباید به‌عنوان ابزار فشار سیاسی و اقتصادی استفاده شود».^{۱۵}

یکی از مسائل مهم در خصوص انسانی کردن تحریم‌ها، رابطه آن با کارآمدی تحریم است. به‌زعم عده‌ای از صاحب‌نظران، چنین امری با کارآمدی تحریم منافات دارد. بر همین اساس، آن‌ها درمورد انگیزه صادقانه تحریم‌کنندگان در انسانی کردن تحریم‌ها تردید کرده‌اند. به نظر این گروه، هدف مستقیم تحریم، فلج کردن اقتصاد و به عبارت دقیق‌تر، ایجاد اختلال شدید در جریان زندگی مردم عادی است. انسانی کردن تحریم با به‌وجودآوردن نوعی فضای تنفس در جامعه، موجب تضعیف اثرات فلج‌کننده آن می‌شود؛ نتیجه‌ای که قطعاً مطلوب تحریم‌کنندگان نیست. بنابراین، امکان ندارد که آن‌ها در انجام چنین اقدامی صداقت داشته باشند؛ چنان‌که در جریان تحریم‌ها بر

13. Terlingen, Yvonne, "The United States and UN's Targeted Sanctions of Suspected Terrorists: What Role for Human Rights?" *Ethics & International Affairs*, vol. 24/2 (Summer 2010), pp. 2-3.

14. Finner Magnusson, *op. cit.*, p. 15.

15. The UN Economic, Social and Cultural Rights Committee, General Comment 8 (1997) "The Relationship between Economic Sanctions and Respect for Economic, Social and Cultural Rights", 12 December 1997, at para. 4, UN Doc. HRI/ GEN/ 1/ Rev. 6, 12 May 2003.

ضد عراق، هدف واقعی از پیش‌بینی قید معافیت انسان‌دوستانه در برنامه نفت در برابر غذا، رفع مشکلات مردم و بازگرداندن شرایط زندگی آنان به حالت عادی نبود، بلکه صرفاً به منظور جلوگیری از بدتر شدن وضع موجود و در واکنش به اعتراضات بین‌المللی، در نظر گرفته شده بود.^{۱۶} طبق این دیدگاه، ادعای قریب به اتفاق صاحب‌نظران، مبنی بر اینکه قید معافیت انسان‌دوستانه، کارآمدی برنامه‌های تحریم را تضعیف نمی‌کند، محل مناقشه است و ممکن است ناشی از تمایل آنان به حفظ مشروعیت تحریم به‌عنوان ابزار فشار غیرقهرآمیز در روابط بین‌المللی باشد.^{۱۷}

۱-۲. حمایت از حق توسعه ملت‌ها

یکی از اثرات غیرقابل‌انکار، خصوصاً در مورد تحریم‌های طولانی‌مدت و گسترده، نقض حق بر توسعه است. «از آنجایی که عملاً اغلب کشورهایی که هدف تحریم قرار می‌گیرند، از کشورهای در حال توسعه هستند، اعمال تحریم‌های اقتصادی، فرایند توسعه را در این کشورها مختل و حتی گاه متوقف می‌سازد. همچنین با توجه به پیچیدگی تحریم‌های اقتصادی، ممکن است پیامدهای آن، حتی تا سال‌ها پس از خاتمه تحریم‌ها پابرجا بماند».^{۱۸}

در سال‌های اخیر در خصوص این تأثیرات، تحقیقات فراوانی انجام شده است.^{۱۹} اگرچه در مورد همه معیارهای حق بر توسعه، تعریف جامعی ارائه نشده است، دست‌کم درباره برخی از ارکان آن، اتفاق نظر وجود دارد که شامل نظام بانکی، مخابرات و فناوری، منابع انسانی و زیرساخت‌ها می‌شود. تحریم گسترده، معمولاً این بخش‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و از این طریق موجب نقض حق بر توسعه می‌شود.

اساساً تحریم می‌تواند در چهار مقوله به توسعه کشورها لطمه وارد کند و از این رهگذر، موجب نقض حق ملت‌ها در دستیابی به توسعه همه‌جانبه شود. نخست اینکه به‌طور مستقیم به بخش‌های اقتصادی کشور مورد تحریم آسیب می‌رساند. دوم اینکه بر اقتصاد کشورهای همسایه کشور تحریم‌شده، تأثیر منفی خواهد گذاشت زیرا معمولاً بخش‌های اقتصادی کشورهای همسایه یا کشورهای واقع در یک منطقه، پیوند نزدیکی با یکدیگر دارند. سوم آنکه تحریم در صورت

16. The UN Economic, Social and Cultural Rights Committee, General Comment 12 (1999) "The Right to Adequate Food (art. 11)", 12 May 1999, at para. 37, UN Doc. HRI/ GEN/ 1/ Rev. 6, 12 May 2003.

17. Davidson, Elias, "The Mechanism of Economic Sanctions: Changing Perceptions and Euphemisms", at: <http://www.aldeilis.net/english/attachments/2877-econsanc-debate.pdf>. p. 11.

18. Arne Tostesten & Beate Bull, *op. cit.*, p. 382. 22-Robin Geiss, "Humanitarian Safeguards in Economic Sanctions Regime: A Call for Automatic Suspension Clauses, Periodic Monitoring, and Follow-up Assessment of Long-term Effects", *Harvard Human Rights Journal*, vol. 18, Spring 2005, p. 197.

19. See Hans Kochler, (Ed) "Economic Sanctions and Development, Introductory Remarks", *International Progress Organization, Studies in International Relations*, vol. XXIII, Vienna (1997), at: <http://www.i-p-o.org>; Stephen Marks, "The Human Rights to Development: Between Rhetoric and Reality", *Harvard Human Rights Journal*, Issue 17, Spring 2004, at: <http://www.law.harvard.edu>.

گسترده‌گی یا طولانی‌بودن، به‌طور غیرمستقیم، اقتصاد کشورهای فقیرتری را که از کمک‌های مالی کشور تحریم‌شده برخوردار می‌شدند، تحت تأثیر قرار می‌دهد. مقوله چهارم، ایجاد فساد اداری و بازار سیاه در کشور تحریم‌شده و احیاناً همسایگان آن است. یکی از پیامدهای تحریم، آن است که فعالیت‌های اقتصادی شفاف و قانونی، جای خود را به فعالیت‌های زیرزمینی و غیرقانونی می‌دهد. در چنین وضعیتی، میزان جرایم و نابسامانی‌های اجتماعی نیز افزایش می‌یابد که این امر به‌نوبه خود، مانع بزرگی بر سر راه توسعه خواهد بود.^{۲۰}

دنبال‌کردن این هدف در خصوص تحریم‌های ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا علیه ایران، کاملاً مشهود بوده است. هدف تحریم‌های هسته‌ای آن است که توسعه علمی و تحقیقاتی را در این زمینه با مشکلاتی مواجه کند. از ممنوعیت تحصیل اتباع ایران در رشته فیزیک هسته‌ای و سایر علوم مرتبط در دانشگاه‌های معتبر دنیا گرفته تا بازداشتن اشخاص حقیقی و حقوقی از همکاری با ایران در این زمینه، متضمن شیوه‌هایی است که هدف از آن، توقف یا کاهش سرعت رشد و توسعه یا افزایش هزینه‌های توسعه در این عرصه بوده است. همچنین تحریم‌هایی که بنا به دلایل و انگیزه‌های دیگری علیه ایران وضع و اعمال شده است، بر سرمایه‌گذاری خارجی به‌ویژه در صنعت نفت و گاز، تأثیر منفی داشته است. نمونه دیگر در این زمینه، تحریم‌های ایالات متحده علیه کوبا است. اعمال این تحریم‌ها موجب تضعیف نظام بانکی کوبا شده، این کشور را در انزوای بین‌المللی قرار داده، در راه پیشرفت فناوری در آن کشور مانع ایجاد کرده، قابلیت‌های کوبا در زمینه پرورش منابع انسانی را عقیم گذاشته و مانع از فعالیت‌های زیربنایی در این کشور شده است و در نتیجه، حق ملت کوبا در دستیابی به توسعه را نقض کرده است.^{۲۱}

۲. ایجاد محدودیت‌های زمانی در تحریم

۲-۱. تعلیق تحریم

در اعلامیه موسوم به «شرایط اساسی و معیارهای قابل قبول برای وضع و اجرای تحریم‌ها و سایر اقدامات قهری» که در سال ۲۰۰۴ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید، تعلیق تحریم‌ها در مواقع بروز وضعیت‌های انسانی فوق‌العاده، با این عبارت مورد تأکید قرار گرفته است: «تحریم‌ها باید در وضعیت‌های فوق‌العاده و به‌هنگام وقوع قوه قاهره (حوادث طبیعی، قحطی یا آشوب‌هایی که به فروپاشی حکومت منجر می‌شود)، به‌منظور

20. Andreas, Peter, "Criminalizing Consequences of Sanctions: Embargo Busting and Its Legacy", *International Studies Quarterly* (2005), pp. 336-337, <http://www.ceu.hu/polsci/Illicit-Trade>.

21. Benjamine Manchak, "Comprehensive Economic Sanctions, the Right to Development, and Constitutionally Impermissible Violations of International Law", *Third World Law Journal*, Boston College, vol. 30/Issue 2, 2010, pp. 433-434, at: <http://www.lawdigitalcommons.bc.edu/twlj/vol30/iss2/7>.

جلوگیری از بروز فاجعه انسانی به حالت تعلیق درآیند».^{۲۲} در اعلامیه مذکور، به شیوه تعلیق تحریم، اشاره‌ای نشده است.

اساساً شیوه‌های مختلفی برای تعلیق تحریم در حین اجرا متصور است. یک روش این است که تحریم‌کنندگان به دلیل گسترش ابعاد فاجعه انسانی یا دلایل دیگر، تصمیم به تعلیق اجرای تحریم بگیرند. روش دیگر که مناسب‌تر به نظر می‌رسد، در نظر گرفتن و گنجاندن قیدی موسوم به قید تعلیق خودکار^{۲۳} در برنامه تحریم است که بر اساس آن، در صورت بروز وضعیت انسانی فوق‌العاده با ابعاد گسترده، به‌ویژه هنگامی که لطمه به حق حیات در سطح وسیعی آشکار باشد، تحریم، خودبه‌خود به حالت تعلیق درمی‌آید.^{۲۴} با وجود این، در چارچوب برنامه اقدام مشترک^{۲۵} موسوم به توافق ژنو که در تاریخ سوم آذرماه ۱۳۹۲ میان ایران و گروه ۵+۱ به امضا رسید، شیوه متفاوتی برای تعلیق و درنهایت، لغو کامل تحریم‌های وضع‌شده علیه ایران پیش‌بینی شده است که به‌زعم نگارنده می‌توان آن را قید تعلیق و لغو مشروط^{۲۶} نامید. بر این اساس، گروه ۵+۱ پذیرفته است که در صورت پایبندی ایران به مفاد این توافق و حصول توافق نهایی، در گام‌های مقدماتی و میانی، بخشی از تحریم‌ها به حالت تعلیق درآید و در گام نهایی، کلیه تحریم‌ها لغو شود.^{۲۷}

در حال، شیوه‌ای که متضمن تعلیق خودکار تحریم‌هاست در حمایت از حقوق بشر مؤثرتر است و در نتیجه، از این حیث مناسب‌تر به نظر می‌رسد. خصوصاً اینکه در شورای امنیت سازمان ملل متحد، هرگونه تصمیمی مبنی بر لغو یا تعلیق برنامه تحریم، مستلزم حصول اکثریت کیفی (رأی موافق حداقل ۹ عضو به شرط عدم مخالفت اعضای دائم) است که تحقق آن، چندان آسان نیست زیرا هریک از اعضای دائم شورا می‌تواند با اعمال حق وتو، مانع از لغو یا تعلیق تحریم شود. در مقابل، در صورت گنجاندن قید تعلیق خودکار در برنامه‌های تحریم، از آنجایی که تعلیق خودبه‌خودی تحریم، منوط به بروز حوادث و شرایط معینی است که ضمن قید تعلیق، مورد تصریح قرار می‌گیرد، تصمیم شورا صرفاً منحصر به احراز وقوع حادثه یا شرط موردنظر است و چنان که برخی از نویسندگان معتقدند، موضوعی شکلی است و تنها مستلزم اکثریت کمی

22. Declaration on the Basic Conditions Standard Criteria for the Introduction and Implementation of Sanction and Other Coercive Measures: Revised Working Paper, U. N. GAOR, Special Comment on the Charter of the U. N. and on the Strengthening of the Role of the Organization, U. N. Doc A/Ac. 182/L. 114/Rev. (2004)

23. Automatic Suspension Clause

24. Robin Geiss. *op. cit.*, p. 190.

25. Joint Plan of Action

26. Conditional Suspension/lifting Clause

27. Joint Plan of Action, Iran & E3/EU+3, Geneva, November 24, 2013.

(حداقل ۹ رأی موافق) است و در نتیجه، اعضای دائم شورا نمی‌توانند آن را وتو کنند.^{۲۸} بنابراین، گنجانیدن قید تعلیق خودکار در برنامه‌های تحریم به تحریم‌کنندگان امکان می‌دهد که اوضاع انسانی ناشی از تحریم را ارزیابی کرده و بر اساس آن، پس از احراز لزوم تعلیق، از ادامه اجرای تحریم، خودداری کنند. این امر به حمایت از حقوق بشر و به‌ویژه حق حیات، کمک شایانی خواهد کرد.

شورای امنیت تاکنون از قید تعلیق خودکار در برنامه‌های تحریم استفاده نکرده است اما به تعلیق موقت اجرای تحریم، مبادرت ورزیده است؛ به این معنا که اجرای تحریم را موقتاً به حالت تعلیق درآورده تا در صورت تحقق اهداف تحریم در آینده، برنامه تحریم را به‌طور قطعی لغو کند و در عین حال، چنانچه ضروری تشخیص دهد، اجرای تحریم را از سرگیرد. چنین تصمیمی در قطعنامه‌های ۸۶۱ (۱۹۹۳) علیه هائیتی و ۱۰۲۲ (۱۹۹۵) علیه یوگسلاوی سابق اتخاذ شده است. شورای امنیت در بند ۱ قطعنامه ۱۰۲۲ اعلام می‌کند:

«اقداماتی که به موجب قطعنامه‌های پیشین علیه یوگسلاوی اعمال شده یا مورد تأکید مجدد قرار گرفته است، طبق شرایط مقرر در بندهای ۲ تا ۵ این قطعنامه برای مدت نامعلوم و با اثر فوری به حالت تعلیق درمی‌آید و در صورتی که دبیرکل سازمان ملل به شورای امنیت اطلاع دهد که جمهوری فدرال یوگسلاوی رسماً از امضای موافقت‌نامه صلح خودداری کرده است، اقدامات مذکور، پنج روز پس از ارائه گزارش دبیرکل، خودبه‌خود از سر گرفته خواهد شد».^{۲۹} در واقع، شورای امنیت در این قطعنامه، اجرای تحریم‌ها علیه یوگسلاوی سابق را که فاقد هرگونه قید تعلیق خودکار بود، با حصول اکثریت کیفی، موقتاً به حالت تعلیق درآورد. البته در این مورد، اوضاع انسانی مبنای تعلیق نبود بلکه در واقع، تعلیق تحریم‌ها به منظور تشویق دولت یوگسلاوی سابق به پذیرفتن موافقت‌نامه صلح صورت گرفت.

در هر حال، همان طور که اشاره شد، گنجانیدن قید تعلیق خودکار در برنامه‌های تحریم، به دلیل آنکه کمتر از اعمال نظرات سیاسی کشورها متأثر می‌شود، شیوه مناسب‌تری محسوب می‌شود. در عین حال، یکی از معایب استفاده از قید تعلیق خودکار، تضعیف کارآمدی این قبیل تحریم‌ها است. این امر، خصوصاً در رابطه با تحریم‌هایی که خارج از چارچوب سازمان‌های بین‌المللی اعمال می‌شود بیشتر ممکن است بروز کند. این امکان وجود دارد که کشورها برای مشروعیت بخشیدن به تخلفاتشان از برنامه تحریم، ادعا کنند که در حین اجرای تحریم، از هم‌گسیختگی اجتماعی و سیاسی یا قحطی و امثال آن ایجاد شده است. با وجود این، در تحریم‌های جمعی که در چارچوب سازمان ملل متحد یا سازمان‌های منطقه‌ای اعمال می‌شود، تضعیف کارآمدی تحریم‌ها در نتیجه

28. *Ibid.*, p. 190.

29. S/RES/1022 (1995).

تخلف از برنامه تحریم با استناد به قید تعلیق خودکار، منتفی است زیرا اجرای قید تعلیق، موکول به اعلام رسمی از جانب رکن صلاحیت‌دار سازمان (شورای امنیت) است.

۲-۲. تحریم موقت

تحریم موقت، یکی دیگر از شیوه‌های مناسب برای جلوگیری یا کاستن از اثرات نامطلوب تحریم اقتصادی است. تحریم موقت که برای مدت مشخص و ازپیش تعیین شده وضع می‌شود، با انقضای مدت مقرر، خودبه‌خود خاتمه می‌یابد. بدیهی است تمدید تحریم با توافق مجدد تحریم‌کنندگان امکان‌پذیر خواهد بود. «در واقع، تحریم موقت در تاریخ مشخصی خاتمه می‌پذیرد، مگر آنکه تمدید شود. در حال حاضر، شورای امنیت در اغلب قطعنامه‌های خود، تحریم‌ها را بدون قید مدت، وضع می‌کند و لغو آن‌ها مستلزم تصمیم بعدی شورای امنیت در این خصوص است. این بدان معناست که هر یک از اعضای دائم می‌تواند برخلاف خواسته اکثریت اعضای شورا، لغو تحریم‌ها را وتو کند، درحالی‌که تحریم‌ها هرچند طولانی‌مدت باشد باید به‌طور موقت وضع شود و درعین حال، امکان تمدید آن نیز وجود داشته باشد».^{۳۰} شورای امنیت در برخی از قطعنامه‌های خود از جمله قطعنامه‌های ۱۲۹۸ (علیه اریتره و اتیوپی)، ۱۳۰۶ (علیه سیرالئون) و ۱۳۳۳ (علیه افغانستان) تحریم‌های موقت وضع کرده است.^{۳۱}

در صورتی‌که تمدید تحریم‌ها پس از انقضای مدت تعیین شده، مستلزم ارزیابی معیار تناسب باشد، اعمال تحریم‌های موقت، روش مناسبی برای حمایت از حقوق بشر خواهد بود. درعین حال، وضعیت حقوق بشر در رویه شورای امنیت، تنها عامل تعیین‌کننده برای تصمیم‌گیری در مورد تمدید یا عدم تمدید تحریم‌ها به شمار نمی‌آید و عوامل دیگری از جمله تغییر رفتار کشور یا گروهی که تحریم شده است یا دامنه بحران یا اختلافی که شورا آن را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی قلمداد کرده است نیز مؤثر است. دلیل این امر روشن است؛ شورای امنیت، در چارچوب فصل هفتم منشور، با توجه به موضوع صلح و امنیت بین‌المللی تصمیم‌گیری می‌کند. بنابراین در صورتی‌که عامل تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی از نظر اعضای شورای امنیت، همچنان پابرجا باشد، تحریم‌ها تمدید خواهد شد و تنها ممکن است شورا به‌منظور کاهش اثرات منفی تحریم‌ها و حمایت از حقوق بشر، قید معافیت انسان‌دوستانه را در قطعنامه خود بگنجاند یا قلمرو شمول قید مزبور را گسترش دهد.

30. James A. Paul, "Sixteen Policy Recommendations on Sanctions", Proposed at a forum of German Parliamentarians in Bonn, global policy forum, 31 March 1998, at: <http://www.globalpolicyorg/Security/Sanctions/Jpreccs.Htm>. p. 2.

31. S. C. Res. 1298, U. N. SCDR, para.17. U. N. Doc. S/Res/ 1298 (2000), (Eritrea/Ethiopia); S. C 1306, U. N SCOR, para. 6. U. N. Doc. S/RES/1306 (2000), (Sierra leon); S. C. Res. 1333, U. N. SCDR, para. 23-24, U. N. Doc. S/Res/1333 (2000), (Afghanistan).

ایراد تحریم‌های موقت این است که دولتی که تحریم شده، ممکن است به امید عدم تمدید تحریم، اقدام به خرید زمان کند و از اجرای خواسته‌های شورای امنیت، خودداری ورزد. بنابراین اعمال تحریم‌های موقت در مواردی مناسب است که کارآمدی تحریم در مدت تعیین‌شده محرز باشد و دولتی که هدف تحریم قرار گرفته است، فرصت و امکان بازی با زمان را نداشته باشد. در غیر این صورت، گنجاندن قید معافیت انسان‌دوستانه، مناسب‌تر خواهد بود.

۳. انواع معافیت‌های انسان‌دوستانه

معافیت‌های انسان‌دوستانه بر اساس رویکرد تحریم‌کنندگان، به دو دسته عینی و شخصی قابل تقسیم است. البته این تقسیم‌بندی به معنای تفکیک کامل و عدم هم‌پوشانی مقوله‌های مزبور نیست. ممکن است یک قید معافیت، از جهتی عینی و از جهت دیگر، شخصی باشد.

۳-۱. معافیت‌های عینی^{۳۲}

مقصود از معافیت‌های عینی، معافیت‌هایی است که بر اساس واقعیات بیرونی و صرف‌نظر از اشخاصی که از معافیت‌ها بهره‌مند می‌شوند، تعیین می‌شود. معافیت‌های عینی، خود به دو دسته موضوع‌محور^{۳۳} و وضعیت‌محور^{۳۴} قابل تقسیم است.

معافیت‌های موضوع‌محور با این رویکرد تعیین می‌شود که کالاها و خدماتی که برای ادامه حیات و حفظ سلامت ضروری است، از قبیل مواد غذایی به‌ویژه غذاهای مورد استفاده کودکان و سایر گروه‌های آسیب‌پذیر، دستگاه‌های تصفیه آب و اقلام درمانی و پزشکی، نظیر داروهای ضروری و واکسن‌ها باید از شمول تحریم، مستثنا شود.^{۳۵} فروش قطعات و تعمیر هواپیماهای مسافربری، پرداخت قیمت کالاها و خدمات معین، مسافرت‌های ضروری به‌منظور درمان و انجام اعمال جراحی و نظایر آن را نیز می‌توان به این موارد افزود.

به‌عنوان مثال، در تحریم‌های تجاری ایالات متحده علیه ایران، دارو و مواد غذایی از تحریم مستثنا شده است. در برنامه اقدام مشترک نیز فروش قطعات یدکی هواپیماهای مسافربری به ایران و انجام خدمات مرتبط در این زمینه تصریح شده است. همچنین شورای امنیت با صدور قطعنامه شماره ۱۹۷۰ در تاریخ ۲۶ فوریه ۲۰۱۱، ضمن درخواست پایان فوری خشونت‌ها در لیبی و دستور ارجاع جنایات ارتكابی در این کشور به دیوان کیفری بین‌المللی، تحریم‌های مالی، مسافرتی و تسلیحاتی علیه آن کشور وضع کرد. درعین‌حال، به‌موجب این قطعنامه، پرداخت

32. Objective Exemptions

33. Subject-oriented

34. Situation-oriented

35. Arne Tostesten & Beate Bull, *op. cit.*, pp. 381-382

تجدید زمان و قلمرو شمول: گامی به سوی انسانی کردن تحریم‌ها ❖ ۲۴۳

قیمت کالاها و خدمات و منافع و سود سپرده‌های نقدی دولت لیبی که مربوط به قبل از تصویب این قطعنامه بود، از شمول تحریم، مستثنا شد.^{۳۶}

در مقابل، معافیت‌های وضعیت‌محور، مبتنی بر این رویکرد است که هر بحران یا وضعیتی که اعمال تحریم را ایجاب می‌کند، ویژگی‌های خاص خود را دارد. بنابراین، معافیت‌ها باید با در نظر گرفتن اوضاع خاص کشور تحریم‌شده، تعیین شود.^{۳۷} نمونه بارز این نوع معافیت‌ها، تحریم‌های ایالات متحده آمریکا علیه دولت سودان در چارچوب «قانون کمک به کنترل بین‌المللی مالاریا»^{۳۸} است که در تاریخ ۲۷ دسامبر ۲۰۰۰ به تصویب کنگره ایالات متحده رسید. در این قانون، مناطق خارج از کنترل دولت سودان^{۳۹} از تحریم‌های اعمال‌شده بر ضد این کشور معاف شده بودند.^{۴۰} اگرچه در نظر گرفتن اوضاع خاص انسانی در کشور تحریم‌شده، می‌تواند به رعایت موازین حقوق بشر در اجرای تحریم کمک کند، این امر مستلزم تهیه گزارشی جامع از وضعیت کشور مورد نظر، قبل از هرگونه اقدامی برای اعمال تحریم است. تهیه چنین گزارشی در شرایط بحرانی که لزوم اعمال فوری تحریم احساس می‌شود، غیرممکن خواهد بود. بنابراین، تعیین معافیت‌های وضعیت‌محور برای تحریم‌های درازمدت، مناسب‌تر است.

۲-۳. معافیت‌های شخصی^{۴۱}

معافیت‌های شخصی با تأکید بر نهادهای خاصی که در کشور تحریم‌شده، مأموریت‌ها و فعالیت‌های انسان‌دوستانه انجام می‌دهند، سازمان‌های بشردوستانه را از شمول تحریم، مستثنا می‌کند و به این دسته از نهادها از جمله سازمان پزشکان بدون مرز، صلیب سرخ و اتحادیه‌های هلال احمر و همچنین برخی سازمان‌های بین‌المللی نظیر کمیساری عالی پناهندگان اجازه می‌دهد تا به منظور پیشبرد اهداف خود در محل مأموریتشان، کالاهای مورد نیاز مردم را وارد کنند.

مبنای پیش‌بینی چنین معافیتی این است که در شرایط بحرانی، انجام وظایف نهادهای بشردوستانه تسهیل شود تا بتوانند به یاری افراد آسیب‌پذیر از جمله زنان، کودکان و سالمندان

36. S/Res/1970(2011)

37. Arne Tostesten & Beate Bull, *op. cit.*, p. 382

38. The Assistance for International Malaria Control Act (2000), at: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/D?c106:1:/temp/~c109xxKkf0f>:

(معافیت مشابهی نیز در قانون موسوم به «عملیات خارجی، صدور سرمایه و تأمین اعتبار برنامه‌های مرتبط» پیش‌بینی شده است.) ن.ک:

(The Foreign Operations, Export Financing and Related Programs Appropriations Act (2005), available at: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/D?c109:1:/temp/~c109xxKkf0f>.

۳۹. منظور از این مناطق، منطقه بحران‌زده دارفور و سودان جنوبی است که در آن زمان، بخشی از کشور سودان محسوب می‌شد.

40. Dianne E. Rennackand and Robert D. Shuey, "Sudan: Economic Sanctions", CRS Report for Congress, October 2005, at: <http://www.fpc.state.gov/documents/organization/55628.pdf>. pp.13-14.

41. Subjective Exemptions

بشتابند و آن‌ها را از اثرات مخرب جنگ و آشوب، مصون نگاه دارند. بدیهی است چنانچه این قبیل سازمان‌ها در محل مأموریتشان با محدودیت‌های ناشی از تحریم مواجه شوند و قادر به تأمین نیازهای اولیه و اساسی خود نباشند، در اجرای وظایفشان دچار مشکل خواهند شد. شورای امنیت در مارس ۲۰۱۰ به‌موجب قطعنامه شماره ۱۹۱۶ بر ضد گروه تروریستی الشباب و اعضای آن که در کشور سومالی فعالیت دارند، معافیت‌های انسان‌دوستانه را صرفاً برای سازمان ملل متحد و مؤسسات تخصصی وابسته به آن، سازمان‌های بشردوستانه‌ای که در مجمع عمومی سازمان ملل به‌عنوان عضو ناظر شناخته شده‌اند و نهادهای همکار آن‌ها در نظر گرفته است. بنابراین، قطعنامه مزبور از این حیث که سایر نهادهای بشردوستانه را دربر نمی‌گیرد، قابل انتقاد است. گاه ممکن است اشخاصی که مشمول تحریم قرار گرفته‌اند، بنا به تصمیم نهاد واضع تحریم، از برخی معافیت‌ها به‌منظور تحقق هدف یا اهداف معینی برخوردار شوند. چنین معافیتی را می‌توان در تحریم‌های شورای امنیت علیه گروه طالبان و اعضای آن ملاحظه کرد که بر اساس آن، تحریم‌های مسافرتی وضع شده به‌موجب قطعنامه شماره ۱۳۳۳^{۴۲} اعمال نخواهد شد، مشروط بر اینکه مسافرت شخصی که نام وی در فهرست تحریم قرار دارد، موجب پیشبرد روند صلح و حل مسالمت‌آمیز منازعات در افغانستان شود. هرچند در این مورد، معافیت از تحریم مسافرتی، ظاهراً با انگیزه‌های سیاسی وضع شده و نمی‌توان آن را معافیت انسان‌دوستانه به معنای خاص کلمه به‌شمار آورد، پیش‌بینی چنین قیدی - به‌ویژه در شرایط کنونی افغانستان که شورای عالی صلح به‌منظور نیل به آشتی ملی و توافق با طالبان درمورد پایان درگیری‌ها در این کشور در حال فعالیت است، می‌تواند به برقراری صلح و امنیت و بهبود اوضاع انسانی در آن کشور کمک کند.

۴. شیوه‌های اجرای معافیت‌های انسان‌دوستانه

برای اجرای معافیت‌های انسان‌دوستانه می‌توان از سه شیوه استفاده کرد که عبارت‌اند از:

- اعلام فهرست کالاها و خدمات انسان‌دوستانه‌ای که ورود و ارائه آن به کشور هدف، مجاز است. (شیوه فهرست سبز)
- اعلام فهرست کالاها و خدمات خاصی که ورود و ارائه آن به کشور هدف، ممنوع است. (شیوه فهرست قرمز)
- اعلام فهرست اولیه کالاها و خدمات انسان‌دوستانه با امکان تغییر آن بر اساس مصرف واقعی آن‌ها در کشور هدف (شیوه مصرف نهایی).^{۴۳}

42. S/Res/1333(2000).

43. Von Sponeck, Hans C., "Iraq Sanctions: What Options Did UN Security Council Have? Paper Presented in the Hiroshima Peace Institute (2006), The Brussels Tribunal, at: <http://www.brusseltribunal.org/sponecksanctions.htm>. pp. 4-7.

۴-۱. شیوه فهرست سبز^{۴۴}

شیوه نخست که در آن، فهرست اقلامی که از برنامه تحریم مستثنا می‌شود تهیه شده و معمولاً غذا و دارو و سایر کالاها و خدمات ضروری را دربر می‌گیرد، سابقه‌ای طولانی دارد و نخستین نمونه آن، تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت بر ضد رودزیای جنوبی بود.^{۴۵} شورای امنیت در این قضیه، طیف وسیعی از کالاها از جمله تجهیزات آموزشی، نشریات و وسایل خبری را از تحریم مستثنا کرد. همچنین شیوه مزبور در تحریم‌ها علیه ایران، عراق و یوگسلاوی سابق مورد استفاده قرار گرفته است.

در خصوص تحریم‌ها علیه ایران، می‌توان به ماده ۱۰۳ «قانون جامع تحریم، پاسخ‌گویی و ممنوعیت سرمایه‌گذاری در ایران» که در اول ژوئیه ۲۰۱۰ به تصویب کنگره ایالات متحده رسیده است، اشاره کرد. در بند ب-۲ ماده ۱۰۳ این قانون، فروش محصولات کشاورزی، دارویی، تجهیزات پزشکی و ابزار و وسایل مورد نیاز برای نشر اطلاعات و ارتباطات و تماس‌های شخصی و نیز تجهیزات اینترنتی به ایران تجویز شده است.^{۴۶} ناگفته پیداست که علی‌رغم وجود چنین معافیت‌هایی، صدور اقلام مزبور به ایران به دلیل برقراری تحریم‌های پولی و بانکی علیه دولت و اتباع ایران، غیرممکن یا دست‌کم بسیار دشوار است.

در برنامه نفت در برابر غذا که شورای امنیت در مورد عراق وضع کرد، به دولت عراق اجازه داده شد که در ازای فروش میزان محدودی از نفت خود، مواد غذایی و فراورده‌های دارویی خریداری کند.^{۴۷} با این تصمیم، کالاهایی که ورود آن به عراق - بدون نیاز به بررسی از سوی کمیته تحریم سازمان ملل - مجاز بود، در فهرست سبز درج شد.^{۴۸} در طول برنامه نفت در برابر غذا، کمیته تحریم، تحویل کالاهای معاف از تحریم را منوط به تقاضای ایالات متحده و انگلستان کرده بود.^{۴۹}

گاهی در شیوه فهرست سبز، از سازمان‌های بشردوستانه خواسته می‌شود در اجازه ورود کالاها به کشور موردنظر، مشارکت کنند. این روش با مشارکت کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در برنامه تحریم اقتصادی بر ضد یوگسلاوی سابق، به اجرا درآمد.^{۵۰}

44. Green List Model

45. SC. Res 253 (1968)

46. Comprehensive Iran Sanction, Accountability, and Divestment Act of 2010 (CISADA), available at: <http://www.treasury.gov>.

47. S/Res/ 986 (1995)

48. Von Sponeck, *op. cit.*, p. 7.

49. Robin Geiss, *op. cit.*, p. 187.

50. The Effects of the Security Council Sanctions on the Health Situation of the Population of the Federal Republic of Yugoslavia, UN Doc. S/ 1994/ 506 (1994).

در شیوه فهرست سبز، هرچند کالاهایی که برای رفع نیازهای اساسی انسان ضروری است درج می‌شود، این فهرست صرفاً برخی از کالاهای مورد نیاز را شامل می‌شود و معمولاً آن دسته از کالاهایی را که برای ادامه فعالیت صنایع تولیدی و تقویت زیرساخت‌های اقتصادی کشور ضروری است در بر نمی‌گیرد. به‌علاوه کالاهای مندرج در فهرست سبز نیز در همه موارد به اندازه کافی توزیع نمی‌شود. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل متحد در بخشی از تفسیر عمومی شماره ۸ چنین اشعار می‌دارد: «هرچند قید معافیت‌های انسان‌دوستانه به‌منظور تجویز ورود کالاها و خدمات ضروری برای مقاصد انسان‌دوستانه مقرر می‌شود، دامنه این معافیت‌ها بسیار محدود است. به‌عنوان مثال، قید مزبور، دسترسی به آموزش ابتدایی و همچنین تعمیرات زیرساخت‌هایی را که برای توزیع آب سالم، فراهم‌ساختن مراقبت‌های بهداشتی مناسب و امثال آن‌ها ضروری است، شامل نمی‌شود».^{۵۱}

دبیرکل وقت سازمان ملل متحد در گزارش خود در سال ۱۹۹۶ راجع به برنامه نفت در برابر غذا اعلام کرد: «معافیت‌های انسان‌دوستانه مبهم بوده و در معرض تفاسیر خودسرانه و متضاد قرار دارد. تأخیر، بی‌نظمی و خودداری (ایالات متحده و انگلستان) از درخواست ورود کالاهای ضروری برای رفع نیازهای انسانی موجب کمبود اقلام (غذایی و پزشکی) شده است».^{۵۲}

در نتیجه، شیوه مزبور که بر اساس آن، صرفاً اقلام اولیه و اساسی به‌عنوان معافیت‌های تحریم اعلام می‌شود، تاکنون نتوانسته است مانع از نقض حقوق بشر شود زیرا اولاً، در این شیوه، بسیاری از کالاهای مورد نیاز ذکر نمی‌شود و ثانیاً، به دلیل ازبین‌رفتن زیرساخت‌های کشور مورد تحریم، توزیع کالاهای معاف از تحریم نیز با مشکلات فراوانی مواجه می‌شود.

۲-۴. شیوه فهرست قرمز^{۵۳}

در شیوه دوم، به‌جای تنظیم فهرستی از کالاها یا خدمات مجاز، فهرستی از کالاها یا خدماتی که نباید وارد کشور مورد تحریم شود یا در اختیار آن قرار گیرد، تهیه می‌شود. این فهرست که به فهرست قرمز موسوم است، شامل کالاها و خدماتی است که دارای مصارف دوگانه (نظامی و غیرنظامی) بوده یا از نظر راهبردی ارزشمند است. بر این اساس، هرگونه کالا یا خدماتی که در این فهرست ذکر نشده باشد، معاف از تحریم بوده و ورود آن به کشور موردنظر مجاز خواهد بود. در تحریم‌های هسته‌ای شورای امنیت علیه ایران، از این شیوه استفاده شده است. به‌موجب قطعنامه ۱۷۳۷ از کلیه کشورها خواسته شده است که از صدور و انتقال هرگونه کالا یا فناوری

51. Un Economic, Social and Cultural Rights Committee, General Comment 8 (1997), *op. cit.*, at para. 5.

52. Note by The Secretary-General, U.N. Impact of Armed Conflict on Children, UN. GAOR, 51st Session, 128, U. N. Doc. A/51/ 306 (1996).

53. Red List Model

که می‌تواند به فعالیت‌های ایران در زمینه غنی‌سازی، بازفرآوری و فعالیت‌های مربوط به آب سنگین کمک کند یا دارای مصارف دوگانه نظامی و غیرنظامی است، خودداری کنند.^{۵۴} در خصوص تحریم‌ها علیه عراق، کمیته ویژه در سال ۲۰۰۲ در برنامه نفت در برابر غذا، فهرست قرمز را جایگزین فهرست سبز کرد.^{۵۵} در اجرای شیوه فهرست قرمز، این اشکال پدید می‌آید که تحریم‌کنندگان، بسیاری از کالاهایی را که اگرچه دارای مصارف دوگانه است، اما احتمال بسیار کمی وجود دارد که در صنایع نظامی استفاده شود، در فهرست کالاهای ممنوعه می‌گنجانند. «در برنامه نفت در برابر غذا، نمایندگان ایالات متحده و انگلستان در کمیته تحریم سازمان ملل، به‌طور چشمگیری آن دسته از اقلامی را که به‌طور دائم یا موقت مشمول تحریم قرار می‌گرفت و نمی‌بایست وارد عراق می‌شد، افزایش دادند».^{۵۶} بنابراین، شیوه فهرست قرمز نیز نمی‌تواند از بروز بحران انسانی در کشورهایی که تحریم شده‌اند جلوگیری کند مگر آنکه این فهرست، کالاهایی را شامل شود که منحصرأ کاربرد نظامی دارد.

۳-۴. شیوه مصرف نهایی^{۵۷}

شیوه سوم که دفتر هماهنگی کمک‌های بشردوستانه ملل متحد (OCHA)^{۵۸} پیشنهاد کرده، روشی است که در آن، نحوه مصرف نهایی کالاهای معاف از تحریم، در نظر گرفته می‌شود. به عبارت دیگر، ضمن آنکه فهرستی از کالاهای معاف از تحریم تهیه می‌شود، در طول اجرای برنامه تحریم، این موضوع بررسی می‌شود که آیا کالاهای مزبور، نهایتاً به مصرف مردم عادی می‌رسد یا خیر؟ کالاهایی که در نهایت، مردم استفاده می‌کنند، همچنان در زمره معافیت‌ها قرار خواهد داشت ولی آن دسته از کالاهایی که انبار می‌شود یا به کشورهای دیگر قاچاق می‌شود، از شمول معافیت، حذف یا مقدار آن کاهش خواهد یافت. در این شیوه بر نوع کالاهای معاف از تحریم یا مصارف دوگانه آن تأکید نمی‌شود بلکه صرفاً مصرف واقعی و نهایی آن در نظر گرفته خواهد شد.^{۵۹} استفاده از شیوه مصرف نهایی علاوه بر آنکه با سوق دادن کالاهای معاف از تحریم به سوی مردم عادی، مانع از آسیب دیدن آنان خواهد شد، از سوءاستفاده بخش‌های دولتی و خصوصی از معافیت‌های انسان‌دوستانه نیز جلوگیری خواهد کرد.

«در شیوه مصرف نهایی، هرچند واقعیات مدنظر قرار می‌گیرد و با عطف توجه به کالاهای معاف از تحریم، این قبیل کالاهای، نه تنها تأمین می‌شود بلکه قابل دسترس خواهد بود، اما عیب

54. SC Res. 1737 (2006).

55. Von Sponeck, *op. cit.*, p. 7.

56. *Ibid.*, p. 8.

57. End-use Certification Model

58. The U. N. Office of The Coordination for Humanitarian Assistance

59. Koenraad Van Barbant, *op. cit.*, p. 26.

این شیوه آن است که هزینه‌های نظارت و تهیه گزارش را برای نهاد مجری افزایش می‌دهد.^{۶۰} علاوه بر این، در روش مزبور، عملاً نمی‌توان نتیجه مطلوب را در مدت کوتاهی به دست آورد، ضمن آنکه معمولاً کشورهای تحریم‌شده، آمار دقیقی از میزان مصرف واقعی کالاهای معاف از تحریم ارائه نمی‌دهند.

نتیجه

به‌منظور کاهش و جلوگیری از اثرات منفی تحریم‌ها بر وضعیت حقوق بشر، راهکارهای مختلفی ارائه شده که برخی از آن‌ها در سال‌های اخیر مورد استفاده قرار گرفته است. اعمال تحریم‌های هوشمند به‌جای تحریم‌های گسترده، گنجاندن قید معافیت‌های انسان‌دوستانه در برنامه‌های تحریم و ایجاد محدودیت‌های زمانی از جمله تعلیق تحریم و اعمال تحریم‌های موقت، راه‌کارهایی است که به این منظور پیشنهاد شده است.

به نظر می‌رسد که گنجاندن قید معافیت انسان‌دوستانه در تحریم‌های گسترده نمی‌تواند مردم عادی را به‌طور کامل از اثرات منفی تحریم، مصون نگاه دارد. دلیل این امر آن است که این‌گونه تحریم‌ها حتی در مواردی که با معافیت‌های انسان‌دوستانه همراه است، زیرساخت‌ها و فرایند توسعه در کشور تحریم‌شده را به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و به‌صورت مانعی در برابر ایجاد رفاه و ارائه خدمات عمومی عمل می‌کند. از آنجایی که میان دسترسی به سطح قابل‌قبولی از رفاه و فرایند توسعه، ارتباط و پیوستگی ناگسستنی وجود دارد، نمی‌توان امیدوار بود که با گنجاندن چند نوع کالا و خدمات ضروری در برنامه تحریم از یک‌سو و نابودکردن زیرساخت‌های توسعه و منزوی‌ساختن کشور موردنظر از سوی دیگر، اثرات منفی تحریم بر مردم را مهار کرد. به همین دلیل، علی‌رغم استفاده از شیوه‌های گوناگون در زمینه قید معافیت انسان‌دوستانه، تاکنون گنجاندن این قید در برنامه‌های تحریم، با موفقیت قابل‌ملاحظه‌ای همراه نبوده است.

«در تحریم‌ها علیه عراق، قید معافیت‌های انسان‌دوستانه نتوانست از مردم به اندازه کافی در برابر تأثیرات تحریم‌های اقتصادی گسترده محافظت کند».^{۶۱} «همچنین در هائیتی، این‌گونه معافیت‌ها نتوانست پوشش حمایتی مناسبی برای جبران نابسامانی‌های گسترده اجتماعی و اقتصادی ناشی از تحریم‌های تجاری ایجاد کند».^{۶۲} در نتیجه، به نظر می‌رسد بهترین شیوه برای اجرای معافیت‌های انسان‌دوستانه، اجرای شیوه فهرست سبز به‌صورت انعطاف‌پذیر و با مشارکت فعالانه سازمان‌های بشردوستانه است. مستثناشدن برخی کالاها از تحریم، بنا به تقاضای

60. *Ibid*, p. 26.

61. Van Sponeck, Hans C., "Sanctions and Humanitarian Exemptions: A Practitioner's Commentary", *European Journal of International Law (EJIL)*, vol. 13, No. 1. (2002), p. 82.

62. Koenraad Van Barbant, *op. cit.*, p. 27.

سازمان‌های بشردوستانه بر این مبنا استوار است که با تغییر اوضاع در کشور مورد تحریم، فهرست اقلام مشمول معافیت‌های انسان‌دوستانه نیز باید تغییر کند. «ممکن است عوامل متعددی که در زمان آغاز تحریم‌ها قابل پیش‌بینی نبود، در طول اجرای برنامه تحریم بروز کند و به‌طور چشمگیری اثرات منفی تحریم‌ها را افزایش دهد. تورم افسارگسیخته، اثرات فزاینده عملیات نظامی، فروپاشی نهادهای دولتی، حوادث طبیعی یا رفتار کشور تحریم‌شده می‌تواند یک برنامه تحریم را که به‌عنوان برنامه‌ای متعادل طراحی شده است از طریق افزایش شدید اثرات نامطلوب آن، به ابزار فشار مخرب بدل سازد».^{۶۳} بنابراین، انعطاف‌پذیری قید معافیت انسان‌دوستانه، اجتناب‌ناپذیر است و مشارکت سازمان‌های بشردوستانه در تغییر فهرست سبز به انطباق معافیت‌ها با اوضاع انسانی در کشور تحریم‌شده کمک خواهد کرد، مشروط بر آنکه نظارت این‌گونه سازمان‌ها برای کشورهای تحریم‌کننده و کمیته تحریم سازمان ملل، جنبه الزامی داشته باشد. این امر از رهگذر انعقاد معاهدات بین‌المللی راجع به معافیت‌های انسان‌دوستانه و اصلاح سازوکارهای اجرایی تحریم‌های شورای امنیت، میسر می‌شود.

باوجود این، نباید این واقعیت را از نظر دور داشت که در مواردی ممکن است علی‌رغم جامعیت اقلام معاف از تحریم، رساندن آن‌ها به مردم کشور تحریم‌شده به دلیل وجود تحریم‌های بانکی و ممنوعیت نقل و انتقال پول با دشواری‌هایی مواجه شود؛ چنان‌که در خصوص معافیت دارو و مواد غذایی از تحریم‌های ایالات متحده و اتحادیه اروپا علیه ایران در سال‌های اخیر، تحریم‌های بانکی و پولی، مانع بزرگی بر سر راه مبادلات اقلام مزبور به وجود آورده است که البته با پیش‌بینی یک کانال مالی^{۶۴} در برنامه اقدام مشترک، اشکالات عملی در این مورد، تا حدود زیادی برطرف شده است.

اغلب تحقیقاتی که در سال‌های اخیر درباره تأثیرات فشار اقتصادی بر کشورهای موردتحریم انجام شده است، از اعمال تحریم‌های هوشمند حمایت می‌کند.^{۶۵} البته اجرای تحریم‌های هوشمند نیز درعمل با اشکالاتی همراه بوده است. از آنجایی که اعمال این نوع تحریم، مستلزم تنظیم فهرست اسامی اشخاص معین است، در بسیاری از موارد - به‌ویژه در مورد اسامی اشخاص حقیقی - جامع و مانع نیست. به عبارت دیگر، گاه همه اشخاص موردنظر را دربر نمی‌گیرد و گاه نیز اشتباهاً نسبت به اشخاصی که مدنظر تحریم‌کنندگان نبوده‌اند، اعمال می‌شود. ممکن است دلیل این امر در مواردی،

63. Robin Geiss, *op. cit.*, p. 189.

64. Financial Channel

65. See Ella Shagabudinova and Jeffrey berejikian, "Deploying Sanctions While Protecting Human Rights: Are Humanitarian Smart Sanctions Effective?" *Journal of Human Rights* 6, (2007), pp. 59-74; Michael Brzoska, "Measuring the Effectiveness of Arms Embargoes", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy* 14 (2), (2008): article 2; DursunPeksen, "Better or Worse? The Effect of Economic Sanctions on Human Rights", *Journal of Peace Research* 46 (1), (2009), pp. 59-77.

فقدان اطلاعات لازم درباره افرادی باشد که می‌بایست مشمول تحریم قرار گیرند. اما در اغلب موارد، تشابه اسمی، وجود اسامی مستعار یا اشکال متفاوت یک نام می‌تواند به بروز خطا در تنظیم فهرست منجر شود.^{۶۶} چنین خطایی در مورد اشکال مختلف املائی لاتین نام اسامه بن لادن،^{۶۷} قبل و بعد از حوادث یازده سپتامبر رخ داد.^{۶۸} بر اساس گزارش رسانه‌ها، در سال‌های اخیر، چهره‌های برجسته‌ای همچون سناتور امریکایی، تد کندی^{۶۹} و رئیس‌جمهور بولیوی و حتی برخی از کودکان، به دلیل تشابه اسمی با افرادی که در فهرست اعضای گروه‌های تروریستی قرار داشته‌اند، اشتباهاً در فرودگاه‌ها توقیف شده‌اند.^{۷۰} با وجود این اشکالات عملی که البته با افزایش نقش کمیته تحریم شورای امنیت و تعیین ناظر برای تحریم‌های هوشمند،^{۷۱} تا حدود زیادی از میزان آن کاسته شده است، می‌توان به کارآمدی این نوع تحریم‌ها امیدوار بود.

نکته دیگری که در رابطه با گنجاندن قیدهای محدودکننده در تحریم‌ها باید مدنظر قرار گیرد، ارزیابی اوضاع انسانی در کشور تحریم‌شده در آغاز اجرای تحریم و در طول آن و حتی پس از خاتمه تحریم است. به بیان دیگر، ارزیابی اثرات منفی تحریم بر حقوق بشر، نقش تعیین‌کننده‌ای در وضع و اجرای صحیح قیدهای محدودکننده و کمک به بازسازی کشور تحریم‌شده دارد. ارزیابی اثرات مزبور می‌تواند از جهات مختلف سودمند باشد. نخستین فایده ارزیابی این است که تحریم‌کنندگان، خواهند توانست با آگاهی از وضعیت انسانی در کشوری که هدف تحریم قرار گرفته است، نسبت به نوع قید معافیت انسان‌دوستانه و تغییر در آن - متناسب با پیامدهای تحریم - تصمیمات صحیحی اتخاذ کنند.

66. Fitzgerald, Peter L, "Managing Smart Sanctions against Terrorism Wisely", *New England Law Review* 36, (2002), pp. 968-69.

67. Osama Bin Laden (Usama Bin Ladin)

68. See U. N. Consolidated List of Individuals and Entities Belonging to or Associated with the Taliban and Al-Qaida Organization as Established and Maintained by the 1267 Committee, at: <http://www.un.org/Docs/sc/committees/1267/tablelist.htm>; Bank of England Consolidated List of Financial Sanctions Targets (Full List), at: <http://www.bankofengland.co.uk/publications/financialsanctions/sanctionsconlist.htm>.

69. Ted Kennedy

70. Kroft, Steve, "Unlikely Terrorists on No Fly List", *CBS 60 Minutes*, (June 7 2007), at: <http://www.cbsnews.com/stories/2006/10/05/60minutes/main2066624.shtml>.

۷۱. شورای امنیت در تاریخ ۱۷ دسامبر ۲۰۰۹ با تصویب قطعنامه ۱۹۰۴ برای یک دوره ۱۸ ماهه، ناظر تعیین کرد. وظیفه این مقام، بررسی درخواست‌های اشخاص، مبنی بر حذف نام آن‌ها از فهرست‌های تحریم است. وی به‌طور مستقیم با متقاضیان و دولت‌های ذی‌ربط در ارتباط است. موضوع بحث‌برانگیزی که در مورد حدود اختیارات ناظر در میان اعضای شورای امنیت درگرفت، اعطای نوعی صلاحیت به وی مبنی بر پیشنهاد حذف اسامی به کمیته تحریم بود. برخی از اعضای دائم شورای امنیت از در نظر گرفتن چنین صلاحیتی برای ناظر حمایت می‌کردند. اما چین و روسیه به شدت با آن مخالف بودند. در نهایت، آنچه به تصویب رسید این بود که ناظر، صرفاً می‌تواند نتیجه ارزیابی خود را از اطلاعات موجود، به همراه دلایل اصولی در مورد درخواست حذف نام، در اختیار کمیته تحریم قرار دهد. ن.ک: (Yvonne Terlingen, *op. cit.*, p. 8.) با وجود محدودیت اختیارات ناظر، تعیین چنین مقامی دست‌کم می‌تواند در تصحیح اشتباهات ناخواسته در رابطه با فهرست‌های تحریم، مؤثر واقع شود.

فایده دوم ارزیابی، اجرای به‌موقع قید تعلیق خودکار است که بر اساس آن، در صورت وقوع رویدادهای خاص، تحریم، خودبه‌خود به حالت تعلیق درمی‌آید. چنانچه شرایط موجود به‌طور دقیق ارزیابی نشود، قید تعلیق خودکار که اجرای آن به اوضاع و احوال موجود بستگی دارد، بی‌معنا خواهد بود.^{۷۲} به بیان دیگر، چنانچه در یک برنامه تحریم، قید تعلیق خودکار گنجانده شده باشد، تحریم‌کنندگان باید برای تصمیم‌گیری در این مورد که اوضاع انسانی در کشور تحریم‌شده، تعلیق تحریم را توجیه می‌کند یا خیر، به آثار آن بر اوضاع انسانی در طول اجرای تحریم، توجه داشته باشند. سومین فایده ارزیابی آثار منفی تحریم بر حقوق بشر و اوضاع انسانی در کشور تحریم‌شده، افزایش کارآمدی تحریم از طریق طراحی و اجرای هوشمندانه‌تر آن است. ارزیابی آثار مزبور به تحریم‌کنندگان کمک می‌کند تا تحریم را به نحوی وضع و اعمال کنند که کمترین آسیب متوجه مردم عادی شود و درعین‌حال، حداکثر فشار را بر مقامات و بخش‌های دولتی وارد سازد.

فایده دیگر ارزیابی آثار تحریم این است که می‌توان با استفاده از نتایج ارزیابی اثرات تحریم‌های پیشین، اصل تناسب را در طراحی تحریم‌های آینده مدنظر قرار داد. در واقع، ارزیابی نه‌تنها برای تحریم‌های کنونی سودمند است بلکه برای طراحی برنامه‌های تحریم در آینده نیز تجارب ارزشمندی را در اختیار جامعه بین‌المللی قرار می‌دهد.

درنهایت، مهم‌ترین فایده ارزیابی آثار منفی تحریم، کمک به بازسازی کشور تحریم‌شده است. البته این امر منوط به آن است که ارزیابی پس از خاتمه تحریم نیز ادامه یابد. متأسفانه شورای امنیت در مواردی هم که سازوکار ارزیابی را به‌عنوان بخشی از برنامه تحریم پیش‌بینی کرده است، آن را به‌گونه‌ای با اصل تحریم پیوند داده است که با پایان تحریم، آن سازوکار هم از میان می‌رود.^{۷۳}

درهرحال، باید خاطر نشان کرد که موفقیت راهکارهای تحدید زمان و قلمرو شمول در کاستن و پیشگیری از تأثیرات منفی تحریم بر حقوق بشر و درنهایت، انسانی کردن تحریم‌ها، به اجرای صحیح و کامل آن بستگی دارد. تجربه نشان می‌دهد که هرگاه این‌گونه راهکارها از ملاحظات سیاسی تأثیر بپذیرد یا در عمل به‌طور ناقص اجرا شود، رعایت موازین حقوق بشر در برنامه تحریم، به هدف جنبی و کم‌اهمیت تنزل می‌یابد. در این میان، نقش نهادهای حقوق بشری و سازمان‌های غیردولتی در جهت‌دهی مناسب به روند اجرای راهکارهای مزبور می‌تواند بسیار مفید و سازنده باشد.

72. Robin Geiss, *op. cit.*, p. 194.

73. *Ibid*, p. 195.

منابع:

- Articles

- Andreas, Peter, "Criminalizing, Consequences of Sanctions: Embargo Busting and Its Legacy", *International Studies Quarterly* (2005), <http://www.ceu.hu/polsci/Illicit-Trade>.
- Brabant, Koenraad Van, "Can Sanctions be Smarter? The Current Debate", Overseas Development Institute, Report of the Conference Held in London, 16-17 December 1998, available at www.seco.admin.ch/themen/html
- Brzoska, Michael "Measuring the Effectiveness of Arms Embargoes", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy* 14 (2), (2008): article 2.
- Craven, Matthew, "Humanitarianism and the Quest for Smarter Sanctions", *European Journal of International Law (EJIL)*, vol. 13, No. 1, (2002).
- Davidson, Elias, "The Mechanism of Economic Sanctions: Changing Perceptions and Euphemisms", March 2002 (Rev. November 2003), available at www.aldeilis.net/english/attachments/2877-econsanc-debate.pdf.
- Drezner, Daniel W., "Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice", *International Studies Review* 13, (2011).
- Fitzgerald, Peter L, "Managing Smart Sanctions against Terrorism Wisely", *New England Law Review* 36, (2002).
- Geiss, Robin, "Humanitarian Safeguards in Economic Sanctions Regime: A Call for Automatic Suspension Clauses, Periodic Monitoring, and Follow-Up Assessment of Long-Term Effects", *Harvard Human Rights Journal*, vol. 18, Spring 2005.
- Kochler, Hans (Ed) "Economic Sanctions and Development, Introductory Remarks", International Progress Organization, Studies in International Relations, vol. XXIII, Vienna (1997), <http://www.i-p-o.org>.
- Kroft, Steve "Unlikely Terrorists on No Fly List, CBS 60 Minutes, (June 7, 2007), at: <http://www.cbsnews.com/stories/2006/10/05/60minutes/main2066624.shtml>.
- Lennon, Shuna, "Sanctions, Genocide and War Crimes", A Paper Presented to the International Law Association on 29 February 2000, at <http://www.zmag.org/crisescurEvts/Iraq/Sanctions.htm>.
- Magnusson, Finner, "Targeted Sanctions and Accountability of the United Nations Security Council", University of Vienna, Faculty of Law, June 2008, available at www.ils.univie.ac.at/. . . /user. . . /SC_Terrorist.
- Manchak, Benjamine, "Comprehensive Economic Sanctions, the Right to Development, and Constitutionally Impermissible Violations of International Law", *Third World Law Journal*, Boston College, Volume 30/Issue 2, 2010,

available at www.lawdigitalcommons.bc.edu/twlj/vol30/iss2/7

- Marks, Stephen, "The Human Rights to Development: Between Rhetoric and Reality", *Harvard Human Rights Journal*, Issue 17, spring 2004, at <http://www.law.harvard.edu>.
- Pantuliano, Sara *et al*, "Counter-terrorism and Humanitarian Action", *HPG Policy Brief* 43, (Humanitarian Policy Group), October 2011, available at www.odi.org.uk/resources/docs/7347.pdf.
- Paul, James A., "Sixteen Policy Recommendations on Sanctions", Proposed at a forum of German Parliamentarians in Bonn, global policy forum, 31 March 1998, at <http://www.globalpolicyorg/Security/Sanctions/jpreccs.Htm>.
- Peksen, Dursun, "Better or Worse? The Effect of Economic Sanctions on Human Rights", *Journal of Peace Research* 46 (1), (2009).
- Rennack, Dianne E. and Robert D. Shuey, "Sudan: Economic Sanctions", CRS Report for Congress. October 2005, available at: www.fpc.state.gov/documents/organization/55628.pdf.
- Shagabutdinova, Ella and Jeffrey berejikian, "Deploying Sanctions While Protecting Human Rights: Are Humanitarian Smart Sanctions Effective?" *Journal of Human Rights* 6, (2007).
- Sponeck, Hans-c Von, "Iraq Sanctions: What Options Did UN Security Council Have?" Paper Presented in the Hiroshima Peace Institute (2006), The Brussels Tribunal, at: <http://brusseltribunal.Org/sponecksanctions.htm>.
- Sponeck, H. C. Graf, "Sanctions and Humanitarian Exemptions: A Practitioner's Commentary", *European Journal of International Law (EJIL)*, vol. 13, No. 1. (2002).
- Terlingen, Yvonne, "The United States and UN's Targeted Sanctions of Suspected Terrorists: What Role for Human Rights?" *Ethics & International Affairs*, vol. 24/2, Summer 2010.
- Tostensen, Arne & Beate Bull, "Are Smart Sanctions Feasible?" *World Politics* 54, April 2002.

- Documents and Regulations

- Declaration on the Basic Conditions Standard Criteria for the Introduction and Implementation of Sanction and Other Coercive Measures: Revised Working Paper, U. N. GAOR, Special Comment on the Charter of the U.N. and on the Strengthening of the Role of the Organization, U. N. Doc A/Ac. 182/L. 114/Rev. (2004).
- Effects of the Security Council Sanctions on the Health Situation of the Population of the Federal Republic of Yugoslavia, UN Doc. S/ 1994/ 506 (1994). ol. 13, No. 1. (2002).
- Note by the Secretary-General, U.N. on the Impact of Armed Conflict on

-
- Children, UN. GAOR, 51st Seas. 128, U. N. Doc. A/51/ 306 (1996).
- Report of the Second Panel Established Pursuant to the Current Humanitarian Situation in Iraq. U.N. SCOR, 54th Sess. 58 UN. Doc. S/ 1999/ 356 (1999).
 - Comprehensive Iran Sanction, Accountability, and Divestment Act of 2010 (CISADA), available at: <<http://www.treasury.gov>>.
 - Joint Plan of Action, Iran & E3/EU+3, Geneva, November 24, 2013.
 - S/Res/ 253 (1968)
 - S/Res /986 (1995)
 - S/Res/1022 (1995)
 - S/ Res/1298 (2000)
 - S/Res/ 1306 (2000)
 - S/Res/1333 (2000)
 - S/Res/1425 (2002)
 - S/Res. 1737 (2006)
 - S/Res/1904 (2009)
 - S/Res/1970 (2011)
 - The Bank of England Consolidated List of Financial Sanctions Targets (Full List),<http://www.bankofengland.co.uk/publications/financialsanctions/sanctionsconlist.htm>.
 - The U. N. Consolidated List of Individuals and Entities Belonging to or Associated with the Taliban and Al-Qaida Organization as Established and Maintained by the 1267 Committee, at: <http://www.un.org/Docs/sc/committees/1267/tablelist.htm>.
 - The UN Economic, Social and Cultural Rights Committee, General Comment 8 (1997), “The Relationship between Economic Sanctions and Respect for Economic, Social and Cultural Rights” 12 December 1997, at para. 4, UN Doc. HRI/ GEN/ 1/ Rev. 6, 12 May 2003.
 - The UN Economic, Social and Cultural Rights Committee, General Comment 12 (1999) “The Right to Adequate Food (Art. 11)”, 12 May 1999, at para. 37, UN Doc. HRI/ GEN/ 1/ Rev. 6, 12 May 2003.